

Kitap Tanıtma:

SÜLEYMAN BERK, *Zaman Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, I. ve II. Cilt, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları: 8, 2. bs., İstanbul, Aralık 2016, 735 – 1622 s. 978-60-66568-2-8 (tk.) / 9786056656835 (1. c.) / 9786056656842 (2. c.).

Mezar taşları tarihçiler için önemli veriler barındıran birer belge hükmündedir. Görsel-estetik ve pratik değerlerinin yanı sıra belge özelliği göstermeleri sebebiyle bugüne kadar hazîre ve mezarlıklar üzerinde çokça çalışma yapılmıştır ve son zamanlarda bu çalışmalar artarak devam etmektedir. Bu çalışmaların en özenlilerinden biri Zeytinburnu sınırları içindeki tarihî eserlerde bulunan kitabeleri ve çeşitli hazire ve mezarlıklarda bulunan mezar taşlarını konu alan ve Süleyman Berk tarafından hazırlanan *Zaman Aşan Taşlar* başlıklı çalışmadır.

Eserde mezar taşları, kitabeleriyle birlikte tespit edilmiştir. I. Cilt konunun önemini ve çalışmanın metodunu açıklayan bir mukaddimeden sonra “Mezar Taşı Kitabelerinin Yapısı” başlıklı bir bölümle başlamaktadır. Mezar taşı kitabelerinin yapısı “başlık ve semboller” (kavuklar, fesler ve tarikat taçları); “serlevha”; “kimlik”; “dua” ve “tarih” alt başlıklarıyla ele alınmıştır. Mezar taşlarındaki tarih kayıtları ise mezar taşlarında ebced, yazı sanatı, mezar taşı kitabelerinin hazırlanışı, mezar taşlarında hattat imzaları olarak dört grupta toplanmıştır. Bu dört gruptaki eserleri hakkında ortaya koyabilmek için tarih bilgisinin yanı sıra ciddi anlamda hat ve geleneksel sanatlar bilgisi de gerekmektedir. Bu tür kayıtlar özel bir dikkat ve ilgi istemektedir.

Süleyman Berk, giriş kabilinden yazdığı bu sayfalardan (s. 21-59) sonra ilk ciltte Zeytinburnu sınırları içinde bulunan cami, türbe, mevlevîhâne, çeşme ve sebîl kitabeleriyle diğer bazı binalarda yer alan kitabeler ve iki mezarlıkta bulunan mezar taşlarını; ikinci ciltte ise çeşitli mezarlıklardaki mezar taşlarını; resimleri ve yazılarını, çeviriyazılarıyla okuyuculara, araştırmacılara sunmaktadır. Fotoğraflar Mustafa Yılmaz, İsmail Küçük, Abdüsselam Ferşadoğlu, Murat Aydın ve Süleyman Berk tarafından çekilmiştir.

I. Ciltte yer verilen cami kitabeleri Merkez Efendi Camii avlu giriş kapısı kitabesi; Takkeci İbrahim Çavuş Camii, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii ve Kazlıçeşme Camii kitabeleridir (s. 61-65). Kitabeleri verilen türbeler ise Seyyid Nizam Türbesi, Merkez Efendi Türbesi (saçak yazısı)'dır (s. 66). Zeytinburnu sınırları içinde kalan Yenikapı Mevlevîhânesi ise on farklı kitabesiyle oldukça ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Bunlar mevlevîhânenin cümle kapısı, hünkâr-giriş kapısı, muvakkithâne, Abdurrahman Nâfiz Paşa Kütüphanesi; Mescid giriş kapısı; “matbah” giriş kapısı; selâmlık cümle kapısı, semâhâne giriş kapısı ve sarnıç kapısı kitabeleridir (s. 67-74). Berk, çok sayıda çeşme ve sebîl kitabesine de yer vermiştir: Merkez Efendi çeşmesi, Takkeci İbrahim Çavuş sebîli ve çeşmesi, Derviş Paşa

çeşmesi; Bezmiâlem Vâlide Sultan çeşmesi, Hacı Bayram çeşmesi ve namazgâhı, Kazlı Çeşme ile Seyyid Nizam sarnıç kitabeleri, ilk ciltte yer verilen kitabe örneklerindedir (s. 75-81). “Diğer kitabeler” ise Merkezefendi Abdülbâki Paşa Dârülkurrâsi, Zeytinburnu Belediye Başkanlık Binası ve Yedişehitler Mezarlığı kitabeleridir (s. 81-84).

Bütünüyle mezarlıklara tahsis edilen II. Ciltten önce I. Ciltte mezarlıklar envanteri başlamaktadır: Merkez Efendi Camii haziresi ve mezarlığı (s. 97-575) ve Yeni Kozlu Mezarlığı’ndaki mezar taşları (s. 579-735) ilk ciltte yer almakta ve bu cildin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Mezarlık envanteri II. ciltte Eski Kozlu Mezarlığıyla başlamakta, Seyyid Nizam Haziresi ve Mezarlığı ile devam ederek Çamlık Mezarlığı, Eski Topkapı Mezarlığı, Yenikapı Mevlevihânesi Haziresi ve Hâmuşanı, Silivrikapı/Ayvalık Mezarlığı, Maltepe Mezarlığı, Yedikule Mezarlığı, Dedeler Mezarlığı, Tahir Efendi Mezarlığı, Erikli Baba Tekkesi Haziresi, Arakiyeci Mehmed Çavuş (Takkeci) Camii Haziresi, Abdülbâki Paşa Dârülkurrâsi Haziresi ve Yeni Topkapı Mezarlığı ile sona ermektedir (s. 745-1573).

Zeytinburnu sınırları içinde yer alan Gayrimüslim mezarlıkları da çalışma kapsamında ihmal edilmemiş, ancak bunlar için bir envanter çalışmasına girilmemiştir. Bahklı Meryem Ana Rum Ortodoks Manastırı, Balıklı Rum Mezarlığı, Balıklı Ermeni Mezarlığı ve Kozlu Süryani Kadim Mezarlığına ait genel görünüm fotoğrafları (s. 1576-1583) kitabın son bölümünü oluşturmaktadır. Birinci ciltte yer alan bibliyografya ve ikinci cildin sonundaki dizin de kitabın yararlanılabilirliğini artıran unsurlardır. Konuyla ilgili kitap ve makale birikimini ana hatlarıyla buradaki bibliyografyadan görmek mümkündür diyebiliriz.

Kitapta kullanılan görsel malzemeyle birlikte bu görsellerde yer alan manzum ve mensur yazılar da dikkatli bir çeviri yazı çalışmasıyla hemen yan taraflarında verilmiştir. Her sayfaya iki veya bazen üç mezar taşı resmi konulmuş olduğundan sayfalar rahat bir düzen içinde ilerlemektedir. Ne var ki mezar taşı fotoğraflarının koyu renkli zemin baskısı -estetik açıdan güzel görünmekle beraber- zaman zaman malzemeyi boğan bir görüntü ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan çeviri yazı kitabe metinleriyle resimleri karşılaştırmak isteyen bir okuyucu zorlanacaktır. Fakat her hâlükârda oldukça geniş bir mezarlık ve hazire sahasının taranıp iki hacimli cilt içinde sergilenmiş olması dahi yeterli görülebilir. Zaten fotoğraflar, neredeyse sayfayı dolduracak büyüklükte -ve dolayısıyla okunabilirliği yüksek bir boyutta- verilmeye çalışılıyorsa bu durum kitabın basılabilmesini de zorlaştıran bir etken olurdu şüphesiz.

Resim / fotoğraf ihtiva eden çalışmalarda genellikle rastlandığı gibi *Zamanı Aşan Taşlar*’da da gramaajı yüksek bir kâğıt kullanılmış ve belgesel değer taşıyan bu çalışma zamanın yıpratıcılığına karşı da dirençli kılınmıştır. Tıpkı mezar taşlarının mermere veya zamana meydan okuyabilecek sağlamlıkta taşlara kazınmış olması gibi. Dolayısıyla konuyla biçim

arasında bir uyum söz konusudur. Ayrıca formalı ve iplik dikişli basılmış olması da kitabın bu yönünü güçlendiren bir unsurdur. Nihayet hem sağlam hem de estetik bir cilt kapağı, bu görünümü tamamlayan en dıştaki koruyucu etkidir. Sadece Zeytinburnu Belediyesi Yayınları arasında basılan kitaplarda rastladığımız bir cilt kapağı düzeninin, bu bakımdan ayrıca takdir edilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri mezarlıklara ve mezar taşı kitabelerine özel bir önem veren ve bu alana ilgisini "Mezar Folkoru" başlıklı yazısıyla taçlandıran Hikmet Turhan Dağlıoğlu (1900-1977), *Merâkid-i Mûtebere-i Üsküdar* adlı bir eseri bulunan Behcetî İsmail Hakkı Hoca'dan bu alanda çok yararlandığımızı belirttikten sonra ondan şu cümleyi nakletmektedir: "Başka yerlere seyahate çıkmayanlar için mezarlıkları dolaşmak seyahat yerine geçer."¹ Gerçekten de mezarlıklar, sakinleri dilsiz ve vücutsuz ama kendilerine ayrılmış mekânları bulunan kimselerden oluşmuş birer ülke gibidir. Büyük mezarlıklar, bölme (mahalle) ve sokaklara da sahip olmakla âdetâ birer şehir teşkil etmektedir. Dolayısıyla ziyaretçileri buraları dolaşmakla âdetâ seyahat etmiş gibi olurlar. *Zamanı Aşan Taşlar*'da da, büyük mezarlıklara sahip İstanbul ölçeğinde bu havayı koklamak mümkündür.

Başlıkta ikinci baskı olduğunu belirttiğimiz *Zamanı Aşan Taşlar*'ın ilk baskısı (İstanbul 2006, 352 s.) tek cilt ve daha büyük boy idi. İlk baskıda görsel malzemenin sayfalara yerleştirilme biçimi kitaba savruk bir manzara kazandırmış durumdaydı. Dolayısıyla ikinci baskının mezar taşları neşriyatı arasında daha örnek bir baskı olduğu söylenebilir. Bu tür neşriyatta bir standart oluşturulması düşünüldüğünde ikinci baskı -belki bazı mizanpaj tercihlerini yeniden düşünerek- örnek teşkil edebilir.

Bütün İstanbul mezarlıkları, başlı başına bir araştırma konusu olmakla beraber Zeytinburnu ilçesindeki hazire ve mezarlıkların bu toplam içinde büyük bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar*'da bu durumu tam anlamıyla görünür kılmış bulunmaktadır.

Yusuf Turan GÜNAYDIN
Türk Tarih Kurumu

¹ Dağlıoğlu, "Mezar Folkoru", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. II. Halk Edebiyatı*, Ankara 1976, s. 31-36.